

БАГАТОВИМІРНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

MULTIDIMENSIONALITY OF PEDAGOGICAL INFLUENCE AS A SCIENTIFIC PROBLEM

Стаття присвячена актуальній та недостатньо дослідженій проблемі педагогічного впливу на формування особистості вихованців. На основі скрупульозного аналізу наукових джерел та різних тлумачень досліджуваного феномену зроблено висновок, що педагогічний вплив – важливий складник професійної діяльності та педагогічної майстерності вчителя. У статті подано характеристику змістової сутності означеного терміна, достатньо обґрунтовані результати дослідження та зроблено висновок, що педагогічний вплив – складне поняття, а також уточнено механізми його дії на особистість. Обґрунтовано актуальність проблеми педагогічного впливу вчителя початкової школи на формування особистості молодшого школяра. З'ясовано сутність поняття «педагогічний вплив», його функціональну спрямованість, параметри прояву. Акцентовано, що педагогічний вплив учителя початкової школи має свою специфіку, зумовлену його функціями та багатогранністю діяльності. На основі аналізу теоретичних джерел з'ясовано, що педагогічний вплив учителя становить багатовимірне поняття із властивою гнучкістю й динамікою. У статті узагальнено, що складність сутності педагогічного впливу зумовлюється функціональною спрямованістю (виховання, навчання, перевиховання), а також діями педагога в різних ситуаціях, прийомами та засобами впливу. В різних виховних ситуаціях завдання й характер педагогічного впливу будуть різними. В тексті визначено конкретні функції педагогічного впливу та критеріальні ознаки. Доведено, що це явище абсолютно залежить від особистісних та професійних якостей учителя. У статті узагальнено умови ефективності педагогічного впливу вчителя на формування особистості молодшого школяра та зроблено виважені висновки щодо значущості педагогічного впливу у професійній діяльності вчителя. Окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: педагогічний вплив, учитель, особистість, молодший школяр, ефективність, умови, функції.

The article is devoted to the topical and insufficiently researched problem of pedagogical influence on the formation of pupils' personality. Based on a careful analysis of scientific sources and various interpretations of the studied phenomenon, it was concluded that pedagogical influence is an important component of professional activity and pedagogical skills of teachers. The article describes the semantic essence of the term, sufficiently substantiated the results of the study, and concluded that pedagogical influence is a complex concept, and clarified the mechanisms of its action on the individual. The urgency of the problem of pedagogical influence of an elementary school teacher on the formation of personality of a junior school student is substantiated. The essence of the concept of "pedagogical influence", its functional orientation, parameters of manifestation are clarified. It is emphasized that pedagogical influence of the primary school teacher has its own specifics due to its functions and multifaceted activities. Based on the analysis of theoretical sources, it was found that pedagogical influence of teacher is a multidimensional concept with inherent flexibility and dynamics. The article generalizes that the complexity of the essence of pedagogical influence is determined by the functional orientation (education, training, re-education), as well as the actions of teacher in different situations, techniques and means of influence. In different educational situations, the tasks and nature of pedagogical influence will be different. The text identifies specific functions of pedagogical influence and criteria. This phenomenon completely depends on the personal and professional qualities of teacher. The article summarizes conditions for the effectiveness of pedagogical influence of teachers on the formation of personality of the junior student, and draws balanced conclusions about the importance of pedagogical influence in the professional activities of teachers. Prospects for further research are outlined.

Key words: pedagogical influence, teacher, personality, junior high school student, efficiency, conditions, functions.

УДК 378:001.85
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/26.5>

Шахрай О.М.,
викладач фортепіано, концертмейстер
Луцького педагогічного коледжу

Толочко Р.М.,
викладач методики музичного
виховання та фортепіано
Луцького педагогічного коледжу

Павлюк Н.М.,
викладач постановки голосу
Луцького педагогічного коледжу

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах демократизації суспільства творча самостійність, самобутність особистості стає потребою, пов'язаною з постійною необхідністю в її освіченості та вихованості. Перехід до ринкових умов життя, конкурентоспроможність зумовлюють потребу розвитку умінь і готовність людини освоювати нові технології, адаптуватись до складних умов життя. Це потребує від особистості цілеспрямованих, енергійних зусиль і здатності переборювати сформовані стереотипи, підвищувати рівень інтелекту, вдосконалювати особистісні якості, щоб бути цілеспрямованим, витривалим, наполегливим.

Винайдення нових шляхів розв'язання цієї проблеми сьогодні безпосередньо пов'язуємо з поліпшенням освітньо-виховного процесу в початковій школі, а отже – цілеспрямованим педагогічним впливом класовода на формування особистості молодшого школяра. Зважаємо на те, що дослідження означеного нами аспекту має відбуватись з урахуванням ідеї визнання унікальності, цінності авторитету вчителя початкової школи, своєрідності його функціональної ролі, чутливості вікового періоду молодшого школяра, а також інтенсивності його особистісного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавлення проблемою впливу особи вчителя

на вихованця зафіксовано у працях зарубіжних та вітчизняних педагогів минулого й сучасності (Я. Коменський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, Ж-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, К. Ушинський, А. Макаренко, І. Огієнко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Д. Герцюк, О. Рудницька, О. Гура, Ю. Барабаш, Р. Пріма, О. Дубасенюк, О. Киричук, С. Сисоєва, Н. Кічук, М. Євтух, О. Савченко, Н. Бібік та інші).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З-поміж розмаїття аспектів, пов'язаних з особистістю та професійною діяльністю вчителя, дослідники належну увагу надавали ролі вчителя у формуванні особистості учня, його громадянської позиції, моральних норм поведінки. Однак безпосередньо проблема педагогічного впливу класовода на формування особистості молодшого школяра вивчена недостатньо. Це й зумовило вибір напрямку нашого дослідження.

Мета статті. Узагальнити наукові пошуки щодо педагогічного впливу вчителя на особистість молодшого школяра, виявити оптимальні умови цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Молодший шкільний вік як початковий етап соціалізації дитини на рівні школи потребує особливої уваги. Саме зі вступом до школи стає можливим цілеспрямований педагогічний вплив на її особистість. Важливого значення в межах означеної проблеми набуває вміле педагогічне керівництво класоводом процесом формування людських норм поведінки та якостей школяра, вибір найбільш дієвих умов, засобів, форм і методів, а також виявлення оптимальних умов ефективності цього процесу.

Відомо, що вчитель початкової школи є першим наставником молодшого школяра. Він не тільки доступно й цікаво розкриває дітям світ непізнаного, норми поведінки в суспільстві, у школі, з оточенням, а й сам стає для них прикладом, його думка формує їхню думку, поведінку, вчинки, судження. «Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, яке проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може вплинути на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна сформувати характер», – писав К. Ушинський [9, с. 123].

Учений висловлював тверде переконання, що основною фігурою виховного впливу на особистість у навчально-виховному процесі є педагог.

На сьогодні найкращим відбитком системи вимог до вчителя-вихователя є професіограма як нормативний документ, як своєрідний паспорт, що містить перелік особистісних якостей педагогічних і спеціальних знань та вмінь, важливих для вчителя. Відомо, що на сьогодні користуються професіограмою, розробленою В. Сластьоніним, адаптованою до вимог нинішньої доби. В основу

професіограми покладено 3 блоки: I – знання; II – вміння; III – навички.

Професіограма водночас визначається як узагальнена еталонна модель успішного фахівця, як відбиток особливостей його професійної діяльності.

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним з'ясувати суть терміну «педагогічний вплив». У системі базових понять педагогіки О. Рудницька, розуміючи «педагогічний вплив» як складну педагогічну категорію, припускає, що є різні ступені педагогічного впливу.

Цікавим відзначаємо міркування дослідниці щодо виділення трьох етапів педагогічного впливу: планування, організація, управління. Адже справедливо, що кожен вплив педагога завжди попередньо уявляється (планується), потім виконується і, за потреби, коректується. О. Рудницька, аналізуючи змістову характеристику педагогічного впливу, виділяє зовнішні та внутрішні чинники. Ми підтримуємо позицію науковиці і в диференціації педагогічних впливів за ознакою джерела: безпосередній вплив педагога та вплив, опосередкований комплексом навчально-виховних умов.

Погоджуючись загалом із міркуванням щодо складності змістової сутності педагогічного впливу, додамо, що його варто розрізняти за функціональною спрямованістю (виховання, навчання, перевиховання), за діями педагога в різних ситуаціях, які складаються за засобами чи прийомами впливу (слово, вчинок, погляд, жест, міміка, посмішка, власний приклад). Безумовно, в різних виховних ситуаціях завдання педагогічного впливу будуть різними.

Зазначимо, характер педагогічного впливу залежить від поставленої мети завдань, від особистісних якостей суб'єктів його реалізації (вплив учителя-вихователя або вплив учня-вихованця на самого себе).

Аналіз наукових джерел, практики роботи вчителів початкових класів дозволяють стверджувати, що під час характеристики педагогічного впливу пріоритетом є системно-діяльнісний підхід. Саме така позиція підтверджується визначенням педагогічного впливу в українському педагогічному словнику, де вплив визначається як «педагогічно доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних моральних та якісних рис і якостей, знань, навичок, звичок» [8, с. 253].

Це пояснюється так: якщо навчально-виховний процес розглядати як систему, то педагогічний вплив є підсистемою в ній. Специфіка педагогічної діяльності вчителя початкової школи полягає в багатопредметності викладання, а також у поєднанні функцій учителя й вихователя. Водночас їй притаманна й особливість педагогічної діяльності як метадіяльності щодо іншого виду діяльності –

учнівської, оскільки вона є нібито надбудовою над іншою. Водночас, як слушно зауважує професор Р. Пріма, «показником високого рівня діяльності є відповідність свідомого, цілеспрямованого, активного і творчого ставлення особистості до діяльності» [3, с. 42]. Цілком погоджуючись із судженням дослідниці, додамо, що педагогічний вплив поза цими характеристиками не може бути успішним і результативним.

Нам видається цілком правомірним додати до цього такі параметри педагогічного впливу, як цілісність, гнучкість, варіативність, динамічність, продуктивність, ситуативність.

Зупинимось на характеристиці кожного, а саме:

– цілісність розкривається через принцип цілісного розгляду, тобто будь-яка якість розглядається загалом;

– динамічність, тобто якісна визначеність, є результатом деякого процесу як переходу одного в інше, внутрішнього в зовнішнє [1, с. 67].

У сучасному словнику іншомовних слів поняття «динамічність» пояснюється як похідне від «динаміка» (від грецьк. *δυναμικός* – сильний) – перебіг розвитку, зміна якогось явища; погляд на світ як на такий, що розвивається, змінюється, перебуває в русі [5, с. 184];

– гнучкість – це вмиле, швидке пристосування в різних обставинах, різноманітність дій, активність, адекватність, експресивність;

– варіативність (від латинського *varians* (*variantis*) – змінений) – видозміна, різновид будь-чого;

– стійкість – здатність виявляти наполегливість, непохитність, рішучість;

– продуктивність/ефективність/успішність (від латинського *productus* – вироблений) – вагітність, результат праці людини [5, с. 549].

На нашу думку, визначені нами параметри можуть слугувати критеріями ефективності перебігу педагогічного впливу. Зазначимо, що, залежно від поставлених завдань і мети, педагогічний вплив може виконувати змістовно-пізнавальну, спонукально-мотиваційну спрямовуючо-корекційну функції.

Своєрідним алгоритмом дій учителя можуть бути положення, обґрунтовані у свій час О. Рудницькою:

1) принцип довершення навчальної дії виховною в педагогічному впливі;

2) принцип урізноманітнення видів і форм діяльності учнів у гуманізації педагогічної взаємодії;

3) принцип залежності розвитку особистісних якостей від створених педагогічних ситуацій;

4) принцип емоційної насиченості навичок виховного процесу [4, с. 92].

Ми підтримуємо думку науковиці щодо органічної єдності наведених принципів, які містять комплекс вимог до педагогічної діяльності, розкрива-

ють взаємовплив її окремих аспектів, доповнюють один одного в реалізації процесу розвитку особистості. Ми не зупиняємось на характеристиці кожного, оскільки зміст їхній достатньо висвітлений О. Рудницькою [4, с. 92–94].

У своїх працях В. Сухомлинський акцентував на вагомості аналізу педагогічної діяльності, підкреслюючи зв'язок аналітичних та прогностичних здібностей і значення: «вміння передбачати – це насамперед уміння оглянути пройдений шлях, а, оглянувши його, побачити в ньому сьогодніні успіхи і невдачі» [6, с. 403].

Акцентуємо, що аналіз своїх можливостей, діагностика стану розвитку особистості учня (студента) дасть педагогу можливість успішно моделювати виховний процес на основі поетапного поступу до реалізації спроектованої мети.

Домінантною позицією результативності педагогічного впливу зауважуємо «високий ступінь духовної єдності, на якому вихователь і вихованець почувають себе одностудентами» [7, с. 434].

Тобто орієнтири педагога на діалогічну взаємодію – «запорука втілення суб'єкт-суб'єктних відносин», [2, с. 73] що робить учителя й учня рівноправними їхніми членами.

Необхідною умовою формування духовно багатой особистості школяра є педагогічний вплив рідним словом. Водночас зауважимо, що слово є не просто засобом спілкування, а способом вираження думки. Говоримо про ту силу слова, про яку влучно сказав В. Сухомлинський: «Рідне слово – то невичерпне, животворне й невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село й місто, про весь свій край» [6, с. 47]. Однак зазначимо, що цей аспект потребує детальнішого дослідження.

Суттєвим у забезпеченні ефективності педагогічного впливу ми виділяємо врахування принципів індивідуального підходу, диференціації, пам'ятаючи міркування Василя Олександровича про неповторність кожної дитини. Вплив повинен базуватись на повазі до дитини, довірі, визнанні її унікальності, прагненні допомогти відчутти смак успіху. А отже – гуманістична спрямованість особистості вихователя, яка передбачає ставлення до дитини як до найвищої цінності.

Правомірно стверджувати, що рівень педагогічного впливу вчителя, його характеру, спрямованість та результативність визначають рівень сформованості особистості молодшого школяра, а через те – досягнень педагога.

Вивчення теоретичних аспектів дослідження та практики роботи вчителів початкових класів дозволяє узагальнити, що запорукою успішності й результативності впливу на формування особистості молодшого школяра є його цілеспрямованість, системність, усвідомлення розуміння й бачення, врахування особливостей розвитку

школярів означеної вікової категорії. У цьому контексті слушною є така думка К. Ушинського: «Ми не говоримо педагогам “робіть так чи інакше”, але говоримо їм: “вивчайте закони тих психічних явищ, якими ви хочете керувати, й робіть, зважаючи на ці закони й ті обставини, в яких хочете їх застосувати”» [9, с. 58].

Висновки. Отже, можна стверджувати, що педагогічний вплив є суттєвою одиницею виміру ефективності професійної діяльності педагога. Водночас це важлива категорія педагогіки й невід’ємний складник освітньо-виховної діяльності вчителя.

Знання сутності педагогічного впливу, його функцій, ознак дозволить педагогу успішно формувати особистість учня (студента) з урахуванням обґрунтованих у теорії і практиці педагогічної освіти пріоритетів гуманної педагогіки, особистісно-орієнтованої освіти та педагогічної взаємодії.

Перспективою подальших досліджень можуть бути такі аспекти: практика реалізації педагогічного впливу педагога в різних типах навчальних закладів, емоційно-мовленнєвий вплив педагога, порівняльна характеристика педагогічного впливу вчителя з різними стилями спілкування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гура О. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 2005. 224 с.
2. Мельник І., Семенюк М. Організаційно-керівна діяльність вчителя молодших класів. Луцьк : ІПП Іванюк В.П. 2008. 142 с.
3. Пріма Р. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя молодших класів: теорія і практика. *Монографія*. Дніпропетровськ : ІМА-прес. 2009. 367 с.
4. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга. 2005. 360 с.
5. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. Л. Нечволод. Харків : Торсінг Плюс. 2008. 768 с.
6. Сухомлинський В. Поради щодо відвідування та аналізу уроку: *В.О.Сухомлинський Вибрані твори в 5 т.; т. 4*. Київ : Радянська школа. 1977. 630 с.
7. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: *В.О.Сухомлинський Вибрані твори в 5 т.; т. 5*. Київ : Радянська школа. 1977. 637с.
8. Український педагогічний словник / укл. С. Гончаренко. Київ. 1997. 375 с.
9. Ушинський К. Людина, як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. *К.Д. Ушинський Вибрані педагогічні твори у 2-х т. Т. 1*. Київ, 1963. 310 с.